

Solen månd' uppgå

Några reflexioner kring studiet av uppländsk folkkultur, ekonomisk framgång, bönder i Väsby län och deras byggnad

IRÉNE ANDERSSON FLYGARE

Den uppländska folkkulturen har inte i någon högre grad lockat forskare till sig. De gamla klassiska folklivsforskarna kommenterar ofta uppländska förhållanden mer i förbifarten. Ett öde som landskapet delar med Västmanland och Södermanland. Denna behandling grundar sig framför allt på att Uppland betraktades som ett enhetligt innovationsområde. Nyheter spred sig snabbt över landskapet. Folket hade nära till mera betydande städer och på landsbygden fanns en blomstrande slotts- och herrgårdskultur. För bönderna fanns alltså möjlighet att på ett tidigt stadium ta till sig nymodigheter både på det andliga och det materiella planet. En sådan mentalitet hos de breda lagren ledde till, menade forskarna, att ingen "riktig" eller "äkt" folkkultur kunde utvecklas. I stället uppstod ett osjälvständigt förborgerligande av bondeklassen. Sådana omdömen kom överlag att gälla allmogeförhållandena på de svenska slättbygderna (Skåne undantaget) med den paradoxala konsekvensen att de bördigaste bondebygderna ansågs sakna den typiska bondekulturen. Vi skall här inte närmare kommentera de logiska felslut som ligger bakom detta, bara beklaga de konsekvenser de fått för exempelvis fortsatt forskning om Uppland.

Eftersom det saknas egentliga materialgenomgångar, publikationer, monografier och liknande, innebär beskrivning och beläggande av varje enskild detalj ett vaskande i bouppteckningar, lantmåterimaterial, husförhörslängder, samtida reseskildringar, föremålssamlingar m.m.

En av dem som trots allt gav sig i kast med den uppländska folkkulturen var Ola Ehn. Hans studier om uppländsk folkkonst ger fortsatt forskning en vederhäftig grund. I folkkonsten tyckte han sig se regionala variationer inom landskapet och att Uppland inte alls var så enhetligt som äldre forskning gjort gällande. Vi resonerade ibland om hur dessa regionala särdrag kunde skönjas även i annat material. Jag blev då uppmuntrad att "muta in" den västuppländska byggnadstraditionen.

Den här uppsatsen är inte ett försök till inmutning utan endast några spår kring en högkonjunktur, ett bortglömt hörn av Uppland och något om folklig arkitektur. Låt oss börja med högkonjunkturen.

De hundra åren mellan 1770 och 1870 är något av en guldålder för de svenska bönderna. Rent allmänt gynnades de av att rikets finanser inte längre belastades av en rad dyrbara krig. Ute på kontinenten hade industrialismen fått fart. Hjulen snurrade allt snabbare i det internationella handelsutbytet. Detta fick också upp farten ytterligare på den svenska agrara produktionen. Den här perioden är Sveriges protoindustriella epok, ett slags förstadium till den kommande industrialismen. Den kännetecknas av större arbetsdelning, specialisering samt en ökad varuproduktion, men denna är fortfarande till största delen samlad inom den rurala sektorn. Arbetet utförs ännu hantverksmässigt och den enskilde överblickar arbetets alla faser fram till färdig produkt.

Under denna tid får jordbruket i de magrare bygderna vidkännas en marginalisering till förmån för en ökad produktion av saluslörd. Rena hantverks- eller saluslördbygder uppstår. Skogens betydelse ändras från kolningstväng till ett grönt guld. Typiskt för perioden är det agrara kapitalets stora tillväxt, böndernas samlade ekonomiska tillgångar ökar rejält. Störst beräknas det ackumulerade kapitalet vara åren kring 1840. Därefter slussas det successivt vidare från landsbygden ut till industrin i vardande.

För böndernas vidkommande innebar den ekonomiska situationen en påfallande förbättring av den materiella standarden. Lite hårddraget vågar man påstå att nu får vi det första prylsamhället. Mycket av det som förknippas med typisk allmogekultur och merparten av museernas allmogeföremål härör från denna tid. Visst har det förekommit perioder tidigare då bönderna tillägnat sig ett ekonomiskt överskott, men detta omsattes då överlag i lätt omvandlingsbara ting såsom silverpokaler, tennfat och smycken i ädla metaller. Under det sena 1700-talet och det tidiga 1800-talet utvecklas ett annat konsumtionsmönster. Allmogen skaffar sig t.ex. ett mer omfattande och påkostat möbelbestånd, luxuösa, ofta importerade kläddetaljer och större, bekvämare och mer representativa bostäder.

Ett av Västerlövstas träslott. Byggnaden är uppförd 1845 och av "Arnebotyp". Röcklinge, Västerlövsta. Foto: Upplandsmuseet.

De uppländska bönderna var därvidlag inget undantag, men ingen annanstans i Uppland byggde man så storstilat som i västra Uppland. Därmed är vi inne på det här med regional variation och närmar oss också den folkliga arkitekturen.

Uppland är inget enhetligt landskap, även om de kulturhistoriska skillnaderna inte omedelbart sticker en i ögonen, så är det ändå efter en viss granskning uppenbart, att de mest markanta olikheterna finns mellan landskapets östra och västra delar. Den västliga del det här skall handla om är Väla, Simtuna och Torstuna häradar.

Ur administrativ synpunkt avsnördes detta område tidigt från resten av Uppland. Kanske är det därför en Uppsalabo klarar av att hänföra t.ex. Rådmanö till landskapet Uppland men tvekar inför Tärna socken på samma breddgrad.

I äldsta tid utgjorde dessa härader den norra delen av folklandet Fjärdhundra. Namnet Fjärdhundra har sedan kommit att leva kvar som samlande bygdebegrepp för området. Fortfarande indelas de tre häraderna kyrkligt sett i Fjärdhundra norra respektive södra kontrakt.

I samband med den allt viktigare brytningen i Sala silvergruva lät Gustav Vasa tillskapa det s.k. Väsby län. Det omfattade Våla, Simtuna och Torstuna härader i Uppland samt Överturbo härad i landskapet Västmanland. Detta län blev härmed gruvans direkta omland. En del av böndernas grundskatter omvandlades till uttag av bl.a. träkol och dagsverken vid gruvan.

Vid länsreformen 1634 överfördes det gamla Väsby län till Kopparbergs län men efter protester från Västerås infogades området i det nya västmanlands län. Judiciellt bildade de fyra häraderna även eget tingslag. 1971 genomfördes den senaste länsreformen. Då klövs Simtuna och Torstuna härader så att de södra socknarna i respektive härad överfördes till Uppsala län.

De socknar vi här skall ägna en viss uppmärksamhet är Upplandsdelen av Väsbylänet, dvs. Nora, Östervåla, Huddunge och Harbo i Våla härad. Enåker, Norrby, Västerlövsta, Tärna, Altuna, Simtuna och Frösthult i Simtuna härad. Vittinge, Östersunda, Torstuna och Härnevi i Torstuna härad.

Det är påfallande att det här inte är en bygd man först tänker på när man hör ordet Uppland eller Västmanland, utan den hamnar mer vid sidan om båda landskapen. Ändå omfattar dessa härader arealmässigt en mycket stor del av Uppland och en stor del av landskapets befolkning har bott och bor här. Jag hoppas det förhållandet motiverar en kort rekapitulation av bygdens kulturhistoriska utveckling som en bakgrund till guldålderns byggnation.

Studerar man bygdens aktivitetsfält finner man att under många sekel har de öst-västliga kontakterna spelat mindre roll. I stället koncentrerar sig aktiviteterna mer kring en nord-sydlig axel där Enköping bildar den södra polen och Falun den norra. Utefter denna axel producerades från söder mot norr: säd, silver, skog, järn och koppar. Områdets kornbod var framför allt Härnevi, Frösthult, Simtuna, Torstuna, Altuna, Norrby och Tärna. Här var uppodlingsgraden synnerligen hög och säden gick med foror upp till framför allt Falun, men också till Bergslagens södra delar. På tillbakavägen fylldes fororna med malmprodukter av skilda slag.

Mer av mellanbygd karakteriserar Vittinge, Västerlövsta, Enåker, Östersunda och Östervåla. Centralt i dessa socknar fanns god åkermark, men den låg omgiven av mycket stora skogar. Självförsörjningsgraden både på spann-

mål, animalier och djurforder var god. Säd till avsalu fanns också. En del av skogen gick till träkol, men framför allt inriktade man sig på att sälja ved, virke och timmerprodukter till de nyss nämnda spannmålssocknarna, vilka led en besvärande brist på skog.

Mest skogsbetonade var dock socknarna Nora och Huddunge, och kanske även Harbo bör räknas dit. Här var förtjänsterna från skogen väsentliga liksom hantverksproduktionen.

Om dessa femton socknar av egen inre ekonomisk och kulturell kraft avgränsat sig och därför så småningom administrativt förts samman, eller om en administrativ indelning, tillskapad av övergripande hänsyn, lett till att socknarna "tvingats" till en gemenskap, låter sig inte klarläggas. Oavsett orsak så finner vi en rad gemensamma förutsättningar. Av hävd är detta ett skattejorddistrikt och bönderna därmed självägande. Vi finner i ringa grad någon inblandning av frälsejord såväl under medeltiden som under den donationsvänliga stormaktstiden. Området kännetecknas av, i antal gårdar räknat, stora och medelstora byar. Jordinnehavet per gård är också jämförelsevis stort. Speciellt gäller det områdets södra socknar. Byarna är i mycket hög grad reglerade enligt solskiftesprincipen. Själva jordbruket förefaller ha givit hög avkastning och bönderna ha varit benägna att prova nya metoder. Flera resenärer genom området noterar belåtet den mönstergilla skötseln.

Den 9 Sept. 1772.

... Jag måste förundra mig öfwer det ståtliga åkerbruket i Norrby, Löfsta och Wittinge. Åkerfälten woro alla de snyggaste, tegarna långa och smala med helt räta diken, liksom de blifwit lagde af någon stor hushållare; och, som i synnerhet är att märka, det är Allmogen, som har et så skönt bruk, ty herregårdar finns här ej många ... emot Allmogen.

Det är mig sagt att hela fjärddundra-land skall lysa med en lika god och högt drifwen häfd.

A.G. Barchaciresa 1772

Ur social aspekt är befolkningen homogen. De självägande bönderna är områdets stora och dominerande socialgrupp, antalet obesuttna är måttligt även om det i likhet med Sverige i övrigt ökar under tidigt 1800-tal.

Ekonomiskt har området tidigt gynnats av att vara indraget i handeln med Bergslagen och Kopparberget men även av inomregionala handelsutbytet.

Social och ekonomisk stabilitet får sägas vara grundläggande förutsättningar redan tidigt.

I kulturellt perspektiv hittar man gemensamma drag i t.ex. dialekten, vilken klart avgränsas gentemot övriga Uppland, i folkkonsten, i möbelskicket, inom jordbruksteknologin. Kontakterna med Bergslagen har verkat inspirerande i flera avseenden, t.ex. inom folkkonsten men också inom jordbruket. Plogar från Dalarna t.ex. fick sitt första genombrott i västra Uppland.

Ovanstående må räcka för att förstå varför byggandet i dessa socknar under den tidiga "guldåldern" skilde sig från resten av Uppland. Framför allt är det tre punkter vi skall ta fasta på. Bostädernas storlek, deras planlösning samt den arkitektoniska utsmyckningen.

I uppsatsen Träslotten i Västerlövsta ger Nils Ålenius uttryck för sin förundran inför de väldiga byggnaderna i socknen. Hade Ålenius haft ekonomiska resurser att vidga sina studier hade han funnit minst lika imponerande byggnader i Huddunge, Norrby, Tärna, Enåker, Vittinge, Nora och rätt många i Harbo, Altuna, Östervåla samt en och annan i Torstuna och Simtuna.

Redan vid sekelskiftet 1800 har bönderna i området givit sig i kast med att uppföra bostäder i två våningar, ibland t.o.m. med ytterligare en halv våning. Verklig fart fick byggandet kring 1810-talet. Byggnaderna har dubbel rumsbredd och ibland brutet tak. Vi skall återkomma till planlösningen, men det rör sig inte om några påbyggda parstugor utan väldiga hus om 10—12 rum uppförda i ett svep. Generellt brukar forskningen hänföra byggandet av övervåningar, både hela och halva, till 1800-talets senare del. Ofta med motivering att skiftena ledde till nya bostäder. I princip är jag skeptisk till alla oprövade påståenden om laga skiftets återverkningar inom snart sagt alla områden.

Flyttar man perspektivet västerut räknat från "våra" härader, finner man att tvåvåningshus byggts mycket tidigt även här. Tidiga tvåvåningshus finns också belagda från Hälsingland. Ser man däremot på övriga Uppland så är tvåvåningshus en direkt sällsynthet. Några enstaka exempel av tvåvåniga parstugor hittar man, men med en senare datering. Om man så vill föreligger en slags regional särprägel, där Simtuna, Torstuna och Våla härader bildar en östlig gräns mot det övriga Uppland.

Går vi sedan över till planlösningar så återfinns också vissa skillnader. Parstugan och enkelstugan var i äldre tid den helt dominerande plantypen för

Bostadshus av "Arnebotyp". Förstukvisten ombyggd i senare tid. Tingvastbo, Tärna. Foto: Västmanlands fornminnesförening.

böndernas bostäder. Mer avancerade planlösningar brukar enligt gängse uppskattning också de hänföras till senare delen av 1800-talet.

För att återknyta till Nils Ålenius och hans Västerlövstaforskningar så upptäckte han där en planlösning som han döpte till Röcklingeplanen. Det äldsta belägget för denna plantyp fann han vara ett hus i Röcklinge by, byggt 1809. Genom sagesmän fick han klart för sig att planen hade en viss spridning även i angränsande socknar. Han bedömde den dock som en egen skapelse, frambringad av Västerlövstabönderna.

Ålenius är här i gott sällskap. Sigurd Erixon liksom en rad efterföljande byggnadshistoriker tolkar planlösningen, oavsett var de hittar den, som en udda och lokal företeelse. Inget kunde vara mer fel. Genom den inventering som utfördes av jordbrukets bostäder 1945—77 kan konstateras att detta är Sveriges vanligaste planlösning vad gäller bostäder på jordbruk. Den finns över hela Sverige, med några få undantag.

Förmodligen såg inte forskarna skogen för bara träd. Det dyker även fortfarande upp presentationer av planen som en regional specialitet. I Bohuslän

går den under beteckningen det "västsvenska dubbelhuset" med äldsta belägg från 1830-talet. I Dalsland anses den typisk för landskapet. Från Alfta i Hälsingland beskrivs den som en egenartad hustyp byggd under ett fåtal år på 1860-talet. Från jämtländsk horisont erkänner man att den finns i andra landskap. Jämtland anges ha landets äldsta exemplar, daterade till 1830-talet. I litteratur om 1800-talets villabebyggelse anses den höra till det sena 1800-talet för att senare sprida sig ut på landsbygden. En landsomfattande studie kanske skulle vara på sin plats.

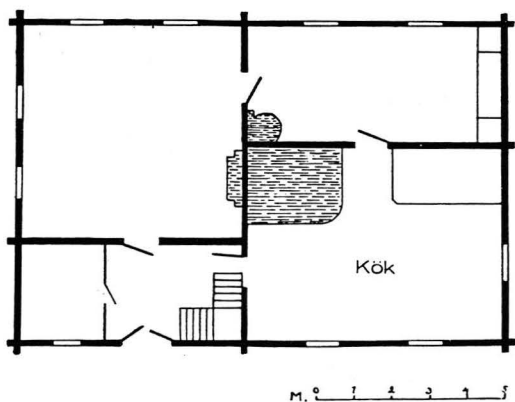
Typiskt för planen är de två stora diagonalt ställda rummen. Det ena kök, det andra sal. Huset har dubbel rumsbredd. Fördelarna med denna plantyp är flera. Genom rummens placering klarar man uppvärmning av tre rum med endast en murstock. Man har också salen placerad rakt fram från entrén, vilket ju var en av finesserna med den sexdelade planen.

I Uppland blev Röcklingetypen, eller med ett annat namn den femdelade planen, mycket populär, minst sagt. Det finns dock regionala skillnader som stärker bilden av det kulturområde vi här sysslar med att måla upp. Ålenius tidigaste exempel var från 1809 och det finns fler samtida belägg från socknarna runt Västerlövsta. Det har dock föresvävat mig vid genomläsning av bl.a. lantmåterimaterial att plantypen möjligen är något äldre. 1987 gavs tillfälle att närmare granska en mangårdsbyggnad i Sävasta, Altuna socken. Huset var av femdelad typ. I farstukammaren återfanns en väggmålning, daterad 1797. Målningen är direkt avpassad till rummet. Det viktiga i sammanhanget är att den sitter i farstukammaren, ett rum vars placering är avgörande för den femdelade planen. Detta tyder på att planen har rötter ned i 1700-talet och får helt plötsligt andra föregivna 1700-talsdateringar att bli mer sannolika.

De hus som uppfördes i övriga Uppland under sent 1700-tal och tidigt 1800-tal uppvisar dock andra planlösningar. Framför allt är det framkammarstugan som är populär, vare sig det handlar om att bygga till en befintlig parstuga eller ett rent nybygge. Den femdelade planen når här sin popularitet långt senare. Återigen avviker västra Uppland från det resterande landskapet. Sett ur ett större perspektiv har alltså plantypen sina hittills tidigaste belägg i västra Uppland, men den är också mycket tidig i Bohuslän och Jämtland. Hur detta hänger ihop är brydsamt. Stockholm och Mälardalen kan inte vara innovationscentrum, där är planen belagd först senare. I stället tycks det som om inspirationskällan var mer västligt belägen, men var?

Tvåvåningshus med femdelad plan. Uppfört 1808. Röcklinge by, Västerlövsta. Foto: Upplands-museet.

Femdelad plan från
Röcklinge efter Åle-
nius.

I våra härader användes plantypen både i tvåvåninga hus samt i hus med ett och ett halvt plan. Sin stora spridning fick den i de sistnämnda. De äldsta av dessa i femdelad form tycks ha haft vanliga sadeltak, men på 1840-talet och 50-talet uppfördes övervägande hus med brutna tak och frontespis över en-

Femdelad plan i 1 1/2 våning. Husets utformning är typisk för 1800-talets mitt, med brutet tak och frontespis. Tibble, Torstuna. Foto: J. Alinder.

trén. Frontespisen bidrog till att accentuera plantypens asymmetriska form. Vid denna tid var takbrytningen ganska flack. Taken fick en nästan rundad karaktär. Huskroppen gjordes ganska djup, medan längden inte var så utsträckt. Arkitektoniskt uppstod en ganska särpräglad byggnad.

Slutligen må nämnas något om den yttre dekorativa utsmyckning som byggnaderna fick under tidigt 1800-tal. I Uppland i övrigt har man varit mycket sparsam med extra krusiduller på bostadshusen, men i västra Uppland frodas en rik dekorglädje. Den kommer till uttryck framför allt i de södra och centrala delarna av de tre häraderna. Det är inte utan att man här skulle vilja se Västerlövsta socken som inspirationscentrum.

Det man dekorerar är framför allt dörrar, dörromfattningar, förstukvistar, men även fönsteromfattningar och vindsidor. Merparten av dekoren är inspirerad av klassiska stilformer. Ytterdörrarna är försedda med listverksindeling med räfflad dekor i form av trianglar, romber m.m. Förstukvistarna har vanligen ett litet sadeltak, vilket bärs upp av profilerade bräder med tandsnitsdekor. Under taket löper genombrutna friser. Det stora numret är dock

Förstukvist i empirestil med den typiska uppåtgående solen. Hjältberga, Simtuna. Foto: Upplandsmuseet.

förstukvistens gavelfält med sin empiresol. Den uppåtgående solen var ju ett omtyckt ornament under empiren. Den tycks ha älskats av bönderna i denna bygd. Allra mest populär blev den i de södra socknarna. Solstrålarna tycks på ett hoppfullt sätt bära förstukvistens tak. Fönsteromfattningar försågs ofta med tandsnittsdekor av samma slag som förstukvistarna. Vid 1800-talets mitt blev det populärt att förse vindskidorna med en rokokoinspirerad konturskärning.

Det mesta av denna dekorativa utstyrsel är borta idag. Tidens tand och 1900-talets hårdhanta renoveringar har hjälpts åt att utplåna den regionala särprägel som det här var fråga om.

En klassisk fråga när det gäller folklig arkitektur är vilka det var som stod för själva byggenskapen. Om det kan bara spekuleras i detta fall. En sak är dock säker: de södra socknarna hade inget eget bostadsbyggande. Samstämmiga vittnesbörd berättar att de hus, som nu står i Torstuna och Simtuna, byggdes på skogen i Västerlövsta. Efter att ha torkat ett år forslades de från skogen och timrades upp igen på den nya byggplatsen. Oavsett hur organisa-

Profilerade vindskidor på mangårdsbyggnad och jordkällare. 1800-talets mitt. Hjältberga, Simtuna. Foto: Upplandsmuseet.

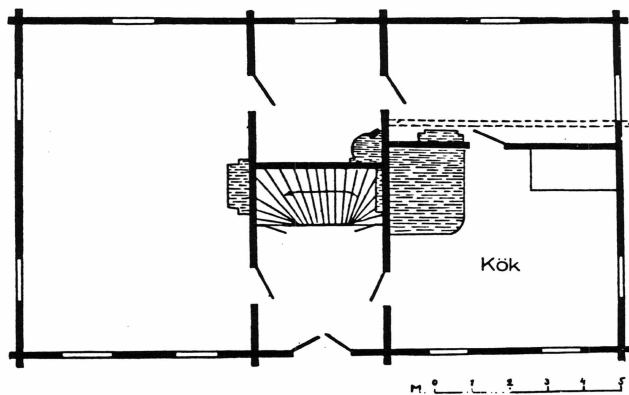
tionen bakom byggandet såg ut så resulterar den i en arkitektur som belägger att vi i dessa socknar ha att göra med regional särprägel gentemot omgivande bygder. Framför allt är avvikelserna påfallande i jämförelse med övriga Uppland.

Avslutningsvis kan det kanske vara intressant att spekulera kring den manifestation som byggandet innebar. Här behöver man lyfta perspektivet från västra Uppland till ett mer generellt.

Samtida bedömare, framför allt från borgerskapet, fördömde böndernas byggande när det tog sig sådana former som exempelvis i västra Uppland. Även mer sentida kommentatorer och i viss mån även forskare har avfärdat det som tomt skryt och ett delvis misslyckat efterapande av de högre ståndens bostadsskick. Bönderna hade ingen användning av så stora hus, menade man. De utnyttjade inte rummen utan trängde ihop sig i kök och kammare på traditionellt vis. Liknande omdömen fälldes inte bara om byggandet utan gällde i stort sett om allmogens totala konsumtionsmönster under denna pe-

Vid sidan av den populära femdelade planen blev också en annan plantyp vanlig, framför allt i de tvåvåninga bostäderna. Nils Ålenius kallar den "Arnebotyp" medan man i litteraturen möter beteckningen sexdelat dubbelradhus. Mangårdsbyggnad på Högsberga, Altuna, uppförd 1816. Fotot taget under renovering vid 1900-talets början. Foto: J. Alinder. Plan efter Ålenius.

riod. Bönderna var inte längre nöjda med ett liv i enkelhet utan sökte sig till lyxvaror, som de inte begrep sig på och inte hade användning för, ansåg man. Överhetens reaktioner vittnar i hög grad om en oro för att bönderna flyttat fram klasspositionerna ett steg. Idéhistoriskt är det intressant att även senare forskning tenderar åt liknande värdeomdömen. Jag vill mena att både bygandet av större bostäder och sättet att nyttja dem, liksom det övriga konsumtionsmönstret, var funktionellt, sett ur bondeklassens persepektiv.

Att ha två, ibland tre salar var praktiskt. Bönderna hade ingen användning för dessa rum i vardagslag, därför att det vardagliga livet var väsentligt olik t borgerskapets. I bondelivet fanns inget behov av kvällsstunder med familjen i förmakssoffan. Man levde helt enkelt inte familjeliv utan ett hushållsliv. Där koncentrerades samvaron kring produktionen. I vardagsbruk tjänade bostaden som en plats för att sova och äta. Däremot behövdes stora utrymmen vid bondesamhällets rituella fest- och kalassamvaro. Då skulle huset rymma mycket folk. Det är givet att när de ekonomiska omständigheterna var gynnsamma tog man tillfället i akt att öka på representationsutrymmena. Typiskt nog bygger man nu inte längre några fest- eller källarstugor. De nya husen kan kanske också ses som bondeklassens markering både nedåt och uppåt. Antalet torpare och backstusittare ökade vid den här tiden, vilket kan ha verkat oroadande på bönderna och krävt materiella markeringar. Markeringar uppåt var dock minst lika viktiga. Genom en självständig omformning av planlösningar, stilelement och boendeformer skapades något alldeles eget och klassbundet. Hade bönderna velat bygga exakta kopior av små herrgårdar o.dyl. så fanns ju inga ekonomiska hinder. Det gjorde man inte, förmodligen därför att det skulle vara verkningslöst i strävandena efter att markera sin egen klass. Bondeklassen som sådan seglade också i medvind under denna period. Ekonomin var god, genom att statsmakten släppt på vissa restriktioner kunde bönderna förvärva mer jord, myndigheterna uppmuntrade jordbruksdriften och politiskt stärktes böndernas makt alltmer. Det fanns alltså fog för klassmedvetenheten.

Om vi vänder åter till våra socknar i västra Uppland så är det möjligt att dessa, tack vare en genom århundraden väl utvecklad ekonomi och en homogen, sammanhållen bondeklass, hade möjlighet att snabbare och mer kraftfullt haka på den begynnande högkonjunkturen. Därmed tog sig klassmedvetenheten och stoltheten starkare och mer verkningsfulla uttryck här än på många andra håll. De vackra husen, de böljande sädesfälten och den gröna

Målad interiör i förstukammare till bostadshus av femdelad plan. Målningen daterad 1797 och enligt traditionen tillkommen i samband med Gustav IV Adolfs förmäling detta år. På ett av väggfälten framställs kungen i hermelinesbrämad mantel mönstrad med kronor. Sävasta, Altuna. Foto: T. Arvidson, Upplandsmuseet.

skogen: framtiden tedde sig ljus för bönderna i västra Uppland, lika ljust rodande som morgonrodnaden — som när "solen månd' uppgå"...

Källor och litteratur

Otryckta källor

Landsarkivet i Uppsala: Bouppteckningar

Länsstyrelsen, lantmäteriarkivet. Äldre kartor och skiftesprotokoll

Gårds- och byarkiv i enskild ägo.

Tryckta källor

Almquist, J.A., Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630 1 ... Sthlm 1917—23.

Aspe, G., o Lothigius, J., Jordbrukarbostaden 1945—1977.

A.G. Barchæi resa genom Västmanlands län 1772. Västmanlands Fornminnesförenings årsskrift XIII.

Bedoire, F., o. Hogdahl, L., Storbönder, gårdar och befolkning i Voxnans dalgång. Bebyggelsehistorisk tidskrift 5, 1983.

Bladh, A., Härnevi, Torstuna och Österunda. Östervåla 1979.

Danielsson, R., Bebyggelse och byggnadstradition i Bohuslän. Bohuslän 1980.

Ehn, O., Rosor och flammande tulpaner. Uppsala 1979.

En bok om Mälarskapskapen. Stockholm 1953.

- Enequist, G., Mälarlänens lantbebyggelse enligt det äldre ekonomiska kartverket. Uppsala 1975.
- Erixon, S., Svensk byggnadskultur. Stockholm 1947.
- Fritz, B., Kronans fögderier och län under medeltiden. Bebyggelsehistorisk tidskrift 4, 1982.
- Grau, O., Hushåldsanmärkningar under resan igenom Upsala och Stockholms län 1748. UFT 1919.
- Grau, O., Beskrivning över Västmanland 1754. Västerås 1904.
- Isaacsson, A., En Vittingebondes dagboksanteckningar 1795—1830. Svenska landsmål 1968.
- Lagerstedt, T., Den civila lokalförvaltningens gränser 1630—1952.
- Landshövdingeberättelser för Uppsala län och Västmanlands län. Sveriges officiella statistik.
- Lange, U., o Löfgren, K., Framkammarstugor i uppsalatrakten. Uppland 1983.
- Lindström, C., o. Rentzhog, S., Byggnadstradition på den svenska landsbygden. Stockholm 1987.
- Lundberg, B., Territoriell indelning och skatt i Uppland under medeltiden. Stockholm 1972.
- Pers, A., Den socialekonomiska ställningen i Västmanland 1571. Västmanlands Fornminnesförenings årsskrift XXI.
- Sporrong, U., Mälarbygd. Stockholm 1985.
- Svensk hembygd: Västmanland 1937.
- Tegen, E., Frälsejord i bondehand. Norrtälje 1963.
- Ålenius, N., Träslotten i Västerlövsta. Uppland 1943.
- Äldre territoriell indelning i Sverige. Bebyggelsehistorisk tidskrift 4, 1982.